

ELLIE MIDWOOD

Mergina,
kuri
išgyveno

Iš anglų kalbos vertė

Birutė Bersėnienė

Sofoklis

Vilnius, 2024

Skiriu savo diviem mūzoms – Pupper ir Joannie

Prologas

Minskas, Sovietų Sąjunga. 1943 metų vasaris

– Arba kartu išgyvensime, arba kartu mirsime.

Kaip paprastai jis tai ištarė. Dabar jam nebuvo jokio skirtumo; jis man tai pripažino anksčiau nei prieš porą dienų – kai į pavogtą oficialaus leidimo formą įrašė savo pavardę – ir tai buvo mūsų bilietas į gyvenimą laisvėje arba – pasirinkimas mirti drauge; šiais laikais niekada negalėjai būti tikras dėl tolesnės įvykių eigos.

Iš įpročio linktelėjau – atsidūręs tokioje vietoje, išmoksti viską priimti be išlygų, viską, ką tau sako uniformuotas žmogus, jei jo žodžiuose girdi bent ką nors naudinga sau, – ir prieš savo valią nusišypsojau, jam laikant mano veidą šiltuose delnuose.

– Aš ištrauksiu mus iš čia, – vėl pakartojo jis, šnairomis žvilgtelėjęs lango pusėn. Jis nebematė to, kas buvo arti, prieš pat akis, viso plytinčio miesto; jo žvilgsnis skverbėsi kažkur gilyn, į neaiškiai įsivaizduojamą mišką ir partizanų būrius jame. – Išvesiu mudu į laisvę. Tu juk tiki manimi, ar ne?

Ir vėl linktelėjau, jausdamasi bejėgė ir nusiminusi, tačiau vis tiek plačiai šypsodamasi, lygiai taip, kaip mano motina, varoma į dujų kamerą. Žengdama į neišvengiamą žūtį, ji man šypsojosi drąsiai ir užtikrintai – kad išlikčiau stipri, kad nepasiduočiau masinei isterijai.

– Kam tos ašaros? – Atsilošdamas jis pakreipė galvą į šoną ir žvelgė į mane savo geromis akimis, tarsi gailėdamasis manęs.

Kaip beviltiškai jis stengėsi išrauti iš manęs įprotį instinktyviai paklusti vos tik išgirdus kalbant kokį *Herr Offizier*, kad ir kas jis būtų. Tačiau dar anksčiau, gerokai iki jo, kažkas buvo įdiegęs man tą įprotį – daugybe nuolat kartojamų veikslių, pastiprinamų guminės lazdos smūgiais, botago čaižymu, vis sušeriant antausius po kelis kartus atgalia ranka – kad nepasirodytų per mažai. *Todėl atleisk man, Herr Hauptmann, bet įpročių, iškiepytų brutalia laukine jėga, lengvai ištrinti iš manęs negali net ir tavo švelnus balsas ir pažadai, kuriais iki galo netikiu.*

Tu persigalvosi. Tikrai taip. Tavęs laukia karo lauko teismas ir mirties nuosprendis, jei sugaus saviškiai, arba – tave sučiups ir grės mirtis, jei pakliūsi sovietų partizanams. Ir dėl ko visa tai? Dėl poros tuzinų žydų, iš paskutiniųjų besistengiančių išlikti, ir jaunų merginų, kurios veidą dabar laikai savo rankose? Paskutinę akimirką tu persigalvosi, Herr Hauptmann. Pats pamatysi, kaip greitai persigalvosi. Vos prisiminęs dar visai šviežią paaukštinimą, namuose laukiančią žmoną, bičiulius ir savo šalį, tu tuoj pat sugalvosi kokį nors priimtina pretekstą, prieš pasiūsdamas mus mirti. Bet aš vis tiek linkčioju ir apsimetu, jog tavimi tikiu, nenorėdama, kad mano tiesa tave nuviltų.

– Laimės ašaros, – pamelavau dėl jo, tvirtai pasiryžusi nesidalinti savo abejonėmis. Bet tą akimirką kažkas krūtinėje nutrūko. Susvyravo ir griuvo dar viena barikada, kurią buvau taip kruopščiai pasistačiusi, o kartu su ja pasipylė ašaros, subtilžusios tarp šiltų jo pirštų, kuriais visada taip švelniai jas nušluostydavo. *Kvaila, visiškai kvaila mergaitė, įsitvėrusi jo, nagašis įsikabinusi į kietą jo uniformos medžiagą ir krapštanti erelio ženklą ant jo krūtinės. Daugybę kartų troškiau pavirsti tuo ereliu, kad galėčiau išskristi kuo toliau nuo šių nelaimių, mirties, nuo šitos prarastų vilčių žemės. Patikli kvailė, spaudžianti savo galvą prie jo peties ir verkianti jo glėbyje, jam pažadėjus tai, ką jo šeimininkai atėmė iš tavo gentainių, o jis vis dar lankstosi savo*

šeimininkams – tau pažadėjęs nelaimingą, menką gyvenimą. Vis dėlto, mano pirštai laiko apsviję jo diržą, akys vėl susiranda jo akis, ir, kol jis dar nespėjo atsiimti savo žodžių, pašnibždomis juos pakartoju:

– Arba kartu išgyvensime, arba kartu mirsime. Tu pažadėjai. Nepamiršk to.

Pirmas skyrius

Frankfurtas prie Maino, Vokietija. 1940 metų gegužė

Kažkur vakaruose vyko karas, tačiau Frankfurtas jo visiškai nejautė. Apie tai liudijo gal tik keli nežymūs pokyčiai – vietoj ankstesnių civilinių tekstilės gaminių mūsų gamykla pradėjo gaminti parašiotus Vokietijos karinėms oro pajėgoms – liuftvafei, moterys ėmė vilkėti tramvajaus konduktorių ir pašto tarnautojų uniformomis, o vermachto automobiliai vis irzliau signalizuodavo jų kelyje pasipainiojusiems civiliams, ir radosi daugiau sodriai raudonos spalvos vėliavų, besiplaikstančių virš pastatų. Visa kita mieste atkakliai šalinosi karo ženklų.

Gegužė tais metais buvo išskirtinai šilta. Vos tik žengdavai laukan iš tarsi bičių avilys dūzgiančios gamyklos, pavasaris apsvaigindavo maloniais žydinčių medžių kvapais. Dienos jau pa ilgėjo; saulė rausvėjančio dangaus platybėje užsibūdavo ilgėliau ir, pasitikdama mus po pamainos gatvėje, švelniai glostydavo išblyškusius skruostus, kol nenoriai nusirisdavo vakarų pusėn. Buvau įpratusi stabtelėti ties vartais ir pasimėgauti paskutiniais besileidžiančios saulės spinduliais. Greta manęs būrelis moterų, laikydamosi atokiau nuo griežto pamainos viršininko, tylėdamos prisidėgė cigaretes. Kai kurios jau buvo spėjusios nusivilkti uniformas, ir dar vos prieš kelias minutes iš gamyklos pasipylusi tamsiai mėlynos spalvos žmonių masė vėl virto moterimis, vilkinčiomis puošniomis, nors ir truputį apglamžytomis, išeiğinėmis suknelėmis.

Mano sesuo Lilė, vyresnė už mane vos pora metų, buvo šventai įsitikinusi, kad turi teisę jei ne pavaduoti motiną, tai bent jau visur mane globoti, ir dabar, žinoma, jau tempė už rankovės, ragindama pasitraukti toliau nuo minios. Tačiau likau stovėti ten, kur buvau, užsispyrusi ir kurčia jos prašymams bei grasinimams, o mano šnervės virpteldavo, kai jas pasiekdavo silpnas tabako kvapas. Dvi moterys kalbėjosi apie naują filmą. Norėjau dar pabūti ir bent jau išgirsti apie jį; beveik neturėjau vilties, kad galėčiau nueiti jo pažiūrėti.

Atrodė, kad filmas turėtų būti įdomus, sprendžiant vien iš visos virtinės išpūdingų plakatų ant skelbimų stulpo, greta biuletenių apie karo eigą ir vietos naujienų. Jo pavadinimas – „Amžinasis pavasaris“ – kalbėjo apie nemirtingos meilės istoriją, vaizduojamą Airijos kovų dėl nepriklausomybės laikotarpiu, ir labiau traukė žioplinėjančių praeivių dėmesį nei laikraščio „Frankfurter Zeitung“ antraštė filmo reklamų dešinėje, skelbusi: „Prancūzijos žlugimas neišvengiamas“. Buvo akivaizdu, kad Prancūzijos kova už nepriklausomybę praeiviams kol kas nekėlė nei susidomėjimo, nei užuojautos; gal kada nors vėliau, po daugelio metų, ir užgims tokie jausmai, kai apie visa tai jau bus susuktas filmas, kuriame prancūzai išsamiai pasakos vokiškai, kaip kad daroma šioje airių istorijoje.

– Ilze, turime paskubėti. Netrukus prasidės komendanto valanda. – Lilė kietai suspaudė lūpas ir ryžtingai žengė pirmyn, be abejo, tikėdamasi, kad paseksiu jai iš paskos.

Mano akys klaidžiojo kažkur kitur ir jos žodžių beveik negirdėjau. Man buvo daug svarbiau išgirsti išgalvotosios Glorijos istoriją, kurią dabar perpasakojo viena mano bendradarbė siuvėja.

– O kas buvo po to?

Ne aš viena, užgniaužusi kvapą, sekiau filmo siužeto eigą.

– Ji palieka savo vyrą britą – reikšmingą magistrato viršininką – dėl kovotojo už Airijos nepriklausomybę, – pasakojo

laimingoji mergina, žiūrėjusi filmą su savo vaikinui, o jos akys džiugiai spindėjo iš susijaudinimo.

– Ji taip ir padarė?

– Taip. Tai buvo labai romantiška! – patvirtino pasakotoja, entuziastingai vartydama akis.

– Sako, kad Eugenijus Klöpferis vaidina puikiai!

– Nepaprastai gerai! Lina Carstens taip pat nuostabi!

– Ilze, einam jau! – pasiekė mane Lilės balsas, sugrąžinęs į realybę ir nutraukęs mano mergaitiškas svajas. – Nepamiršk, kad tuoj prasideda komendanto valanda!

Komendanto valanda. Toje gyvai klegančioje minioje buvau ir pamiršusi, kad man čia ne vieta. Tą akimirsnį mane staiga užliejo pasipriešinimo banga, kažkoks net nepaaiškinamas ilgėjimasis maišto, kad ir koks menkas ir nereikšmingas jis būtų, mane visą užvaldė įsitikinimas, jog būtinai turiu ko nors imtis.

– Eik be manęs. – Tą vakarą sprendimą priėmiau aš pati. Mano ranka, kurioje laikiau pasą, greitai paniro į Lilės rankinę, ir nespėjus jai supanikuoti bei garsiai užprotestuoti, įrėmiau į ją savo žvilgsnį. – Einu pamatyti tą filmą.

– Gal išprotėjai?!

Nekreipdama dėmesio į jos šnypštimą man palei ausį, tik paspartinau žingsnį, vis labiau toldama nuo sesers, nuo gamyklos, nuo savo paso, kurį ji veltui mėgino įsprausti atgal man į delną.

Jei mane pagautų, traktuotų padarius nusikaltimą, bet kartais visiems būtina pajusti, jog esame gyvi žmonės, nes kitaip, kai visai nebegauni šviežio oro, gali išprotėti; todėl kaliniai ir rizikuoja, bandydami pabėgti, todėl žydaitės ir palieka pasą sesers rankoje – kad dar bent kartą įkvėptų laisvės oro, kol atūžusi nauja banga nepaskandino jų – šįkart jau visam laikui.

Tačiau mes vis dar galime papokštauti – kalbu apie Vokietijos žydus. Pavyzdžiui, „Frankfurter Zeitung“ rašė apie tai, kad

Lenkijos žydai turi nešioti raiščius su mėlyna Dovydo žvaigžde ant rankovių, o jos neturintys griežtai baudžiami, kaip rašo laikraštis. Čia mes dar nesame taip sužymėti, dar nesame išskirti iš visų kitų. Nors mums draudžiama lankytis viešose vietose ir parkuose, kol kas išvengėme bent to paskutinio pažeminimo laiptelio. Apie tai buvo kalbėta iškart po *Kristallnacht* – Kristolinės nakties, per kurią buvo nusiaubta ir sunaikinta tėtės bakalėjos parduotuvė gimtojoje Nidoje, bet tai ir liko tik kalbomis. Frankfurte mes turėjome daugiau anonimiškumo negu savo gimtajame mieste. Čia mūsų niekas nepažino, todėl galėjome ištirpti vietinių gyventojų sraute – tol, kol šypsojomės policininkams ir nerodėme išsigandusių veidų, iš karto išduodančių, kad mūsų pasai yra pažymėti ta prakeikta raudona raide „J“.

Net ir pavasaris Frankfurte buvo kitoks nei Nidoje – purvinesnis ir triukšmingesnis. Nida labiau panėšėjo į didelį kaimą, tik su grįstomis gatvėmis ir žibintais jose. Apie tai bylojo ir tie mažo miestelio požymiai, ir upė akmenimis išklotais krantais (nuo jos kilo ir miesto pavadinimas), kuri labiau priminė tamsią, žolių priaugusią tėkmę, o ne tikrą upę. Pagrindinis miestelio traukos centras buvo fontanas, įrengtas turgaus aikštėje kažkada seniai, dar septynioliktame amžiuje. Kai dabar prisimeniu, gyvenimas Nidoje buvo vienodas ir sustingęs. Jis tekėjo ramiai ir iš lėto, panašiai kaip neskaidrus vanduo Nidos upėje, į kurią vasaromis sušokdavo pasitaškyti mano klasės draugai – rizikuodami, paslapčia nuo tėvų, bet vaikai juk daug nesvarsto, kai susigalvoja sau pramogų.

Mūsų mokykla buvo ilgas, siauras dviaukštis pastatas, kuriame kartu mokėsi ir berniukai, ir mergaitės; miestelis buvo per mažas, kad turėtų dvi atskiras mokyklas. Pirmą kartą supratau, kad mes – mano seserys ir aš – esame kitokios nei kiti vaikai tada, kai iš Frankfurto atvyko naujasis direktorius ir per pačią pirmąją „rikiuotę“ bedė į mane savo medine lazdele.

– Štein, susirink vadovėlius ir persėsk į galą. Rozenblat, – lemingoji lazda jau buvo nutaikyta į kitą mano bendrą klasę, Haną. – Tu irgi. – Naujasis direktorius rūšiai nužvelgė mūsų mokytoją, *Fräulein* Jung, savo pavandenijusiomis, krauju pasrūvusiomis akimis. Jo marškinių apykaklė buvo per standžiai iškrakmolyta, tikriausiai jam labai veržė, bet begalinis noras padaryti mums išpūdį negalėjo paisyti tokių niekų, kaip asmeniniai nepatogumai. – Ar gavote naujuosius nurodymus iš Švietimo ministerijos?

Fräulein Jung atsakydama kaltai linktelėjo.

– Tai kodėl tų nurodymų neįgyvendinate? Mokiniai žydai privalo sėdėti gale.

Buvau jau netoli savo naujojo suolo klasės gale prie sienos, todėl neišgirdau, ką jam atsakė mokytoja; galbūt paminėjo Hanos žemą ūgį ir silpną regėjimą. Matydavau, kaip Hana prisimerkia, žvelgdama į lentą iš savo vietos greta manęs. Laimei, aš buvau visa galva aukštesnė už patį aukščiausią klasės berniuką ir turėjau geras akis. Tačiau Hanai tikrai nepasisekė – naujajam direktoriui pasirodė dėmesio neverti ir Hanos silpnas regėjimas, ir mažas jos ūgis.

Kas prasidėjo kaip mūsų gyvenimo skilinėjimas, greitai virto gilia properša, kurios ignoruoti buvo nebeįmanoma. Klasės mokiniai netruko pasidalinti į berniukus naujomis rudomis uniformomis, mergaites baltomis palaidinėmis ir tamsiai mėlynais sijonais, ir – *likusiuosius*, į kuriuos klasės uniformuota minia žvelgė iš aukšto, su neslepia panieka. Atrodė labai keista stebėti, ką vienas direktorius sugebėjo padaryti su klasės mokiniais, kurie iki tol buvo nepaprastai vieningi. Tačiau visa kita klasės gyvenime liko kaip buvę, dar keletą metų tęsėsi ta pati monotonija ir nuobodybė. O tada, tą lapkritį, pasirodė SA su deglais ir nusiaubė mūsų parduotuvę, taip pat ir kelias kitas. Kitą rytą gatvėje mums plušant ir renkant šukes, ant mūsų